

ЕЛЕКТРОННИЙ ГЛОСАРІЙ З АРХІВІСТИКИ

© Кульчицький І.М., 2009

Проаналізовано структуру українського термінологічного словника з архівістики, Державного стандарту України ДСТУ 2732:2004 “Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення” та глосарію термінів архівної справи та діловодства Товариства американських архіваріусів. На основі виконаного аналізу запропоновано інформаційну модель чотиримовного (українська, англійська, німецька, російська) електронного глосарія термінів архівної справи та діловодства.

Ключові слова – термінологічний словник з архівістики, глосарій термінів, електронний глосарій.

In the article the structure of Ukrainian terminological archival dictionary and the archival terms glossary of American registrar society were analyzed due to state standard of Ukraine (ДСТУ 2732:2004) “Business Correspondence and Archival Science Terminology. Terms and definitions.” On the base of conducted analysis informational model of four-language (Ukrainian, English, German, Russian) archival terms and business correspondence e-glossary was suggested.

Keywords – terminological archival dictionary, terms glossary, e-glossary.

Вступ

Потреба в електронному глосарії з архівістики викликана, по-перше, неухильним розвитком і вдосконаленням самих об'єктів термінотворення – архівної справи та архівознавства, виникненням нових способів документування, зберігання, передавання, використання документної інформації і пов'язаною з цим наявністю в обігу численних невпорядкованих термінів, частина з яких уже застаріла, змінила свій первинний зміст, і, по-друге, більшою мобільністю електронних носіїв інформації порівняно з паперовими в сенсі модифікації вмісту та тиражування. На наш погляд, актуальним є подання електронного глосарія у вигляді бази даних з розробленим апаратом пошуку за різними критеріями. Сьогодні в українській лексикографії є термінологічний словник з архівістики [1] та державний стандарт України ДСТУ 2732:2004 “Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення” [2]. З іноземних джерел доступним у середовищі Інтернет є глосарій термінів архівної справи та діловодства Товариства американських архіваріусів [5]. У статті на основі аналізу структури вказаних джерел запропоновано інформаційну модель чотиримовного електронного глосарія термінів архівної справи та діловодства, до складу якого входить українська мова.

Місце глосарія у словниковій типології

Сьогодні різні словники, залежно від їхнього типу, по-різному тлумачать термін “глосарій”. Для прикладу подамо декілька тлумачень з [4] (переклад наш):

- **Культурологічний словник.** ГЛОСАРІЙ (лат. *glossarium* – словник) – тлумачник застарілих і маловживаних слів і виразів до певного тексту, переважно до стародавнього; нерідко так називають невеликі словники, що пояснюють культурологічні терміни і поняття.
- **Словник бізнес-термінів.** ГЛОСАРІЙ (англ. *Glossary*) А. Тлумачний словник термінів з певної тематики. Б. Словник, поданий в кінці книги.
- **Великий енциклопедичний словник.** ГЛОСАРІЙ – збір *глос* – незрозумілих слів або виразів – з тлумаченням (тлумачний глосарій) або перекладом на іншу мову (перекладний глосарій). Існують глосарії до окремих творів або до циклу, напр. глосарій до Вед, 1-ше тис. до н. е., до творів Гомера починаючи з V ст. до н.е.

- **Словник Єфремової. ГЛОСАРІЙ м.** – Тлумачний словник застарілих і маловживаних слів до деякого тексту.

Підсумовуючи вищеподані тлумачення, під глосарієм розумітимемо спеціалізований термінологічний словник тлумачно-перекладного типу, який: а) містить терміни з певної тематики; б) часто подається у кінці підручників, навчальних посібників, монографій тощо.

Окремою проблемою для глосаріїв є впорядкування реєстру термінів, оскільки абеткове впорядкування у такому разі не завжди доцільне. Вивчаючи якийсь предмет, користувачу зручніше бачити терміни, які, по-перше, згруповані за тематикою, а по-друге – наводяться у послідовності від первинних до похідних і тому подібне. Таким вимогам відповідає ідеографічне (тематичне) впорядкування.

З іншого боку, електронні глосарії за характеристиками повністю відповідають поняттю інформаційних систем довідкового типу, тому при їхньому проектуванні необхідно використовувати ті самі підходи, що і при проектуванні інформаційних систем.

Отже, при розробленні засобів укладання, супроводу та використання електронних глосаріїв необхідно розв'язати низку задач, серед яких:

- аналіз структури наявних паперових глосаріїв та визначення їхніх структуротвірних частин;
- визначення внутрішніх зв'язків у глосаріях;
- побудова відповідних інформаційних моделей, основаних на СКБД;
- підбір відповідного програмного забезпечення.

Для розв'язання цих задач проаналізуємо структуру трьох паперових словників, що містять терміни з галузі архівістики.

Аналіз структури статей термінологічного словника з архівістики

Термінологічний словник з архівістики [1] існує у двох варіантах – книжковому та електронному. Останній варіант – просто текст словника, зроблений у вигляді HTML-сторінок. Розглядуваний словник відображає об'єктивну ситуацію, яка існує нині в українській архівній термінології та вітчизняному архівознавчому термінознавстві. Структурно словник складається з передмови, основного реєстру термінів з дефініціями, російсько-українського словника термінів, списку абревіатур.

Розглянемо структуру статей, які, на нашу думку, найхарактерніші для словника (рис. 1–8). Скорочення, які використано при побудові схем, подано у кінці статті.

Тлумачна частина словника архівістики

Ламінування – консервація документа нанесенням на поверхню паперу тонкої полімерної плівки.

Рис. 1. Структурна схема статті терміна “Ламінування”

Документування – 1) створення документа; 2) підтвердження (обґрунтування) документом якогось факту, явища, події; 3) відображення в документі якогось факту, явища, події.

Контратип – копія кіно- чи фотодокумента, виготовлена з проміжного позитива або безпосередньо з негатива і призначена для друкування кіно- та фотодокументів; син. *дубль-негатив*.

Дубль-негатив – див. **контратип**.

Неографія – спеціальна історична дисципліна, яка досліджує письмо і способи фіксації інформації нового часу; порівн. **палеографія**.

Палеографія – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає історію письма, накреслення писемних знаків та інші зовнішні ознаки рукописів з метою їх прочитання, датування і встановлення автентичності. Порівн. **неографія**.

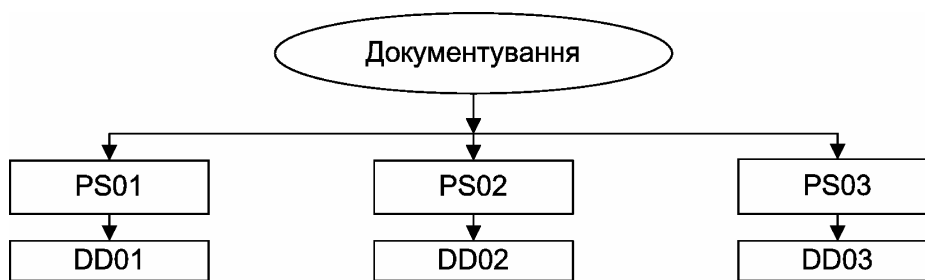

Рис. 2. Структурна схема статті терміна “Документування”

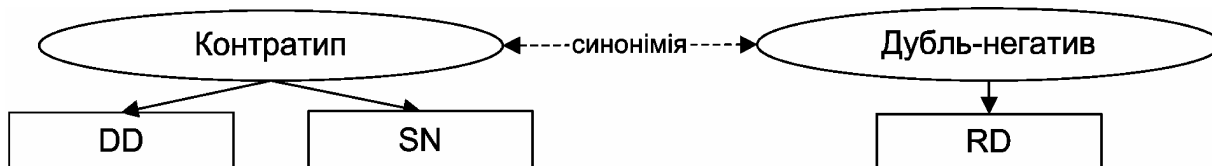

Рис. 3. Структурна схема статей термінів “Контратип” та “Дубль-негатив”

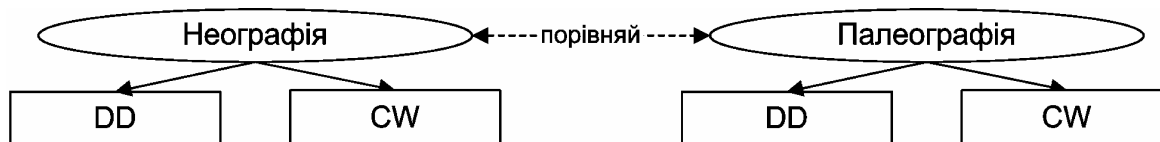

Рис. 4. Структурна схема статей термінів “Неографія” та “Палеографія”

Копія документа – документ, що виник у результаті відтворення письмового або усного тексту, музики, шумів, зображення іншого документа зі зміною або заміною носія, який точно відтворює зміст і всі зовнішні ознаки або їх частину. Див також: **авторизована копія, дипломатична копія, мікрокопія, мікрофотокопія, відпуск документа, позитив, репродукція, світлокопія, список, страхова копія, факсимільна копія, фотокопія.**

Дипломатична копія – факсимільна або інша копія документа, що відтворює оригінал зі збереженням орфографії, пунктуації, наявних помилок та інших особливостей тексту, крім почерку.

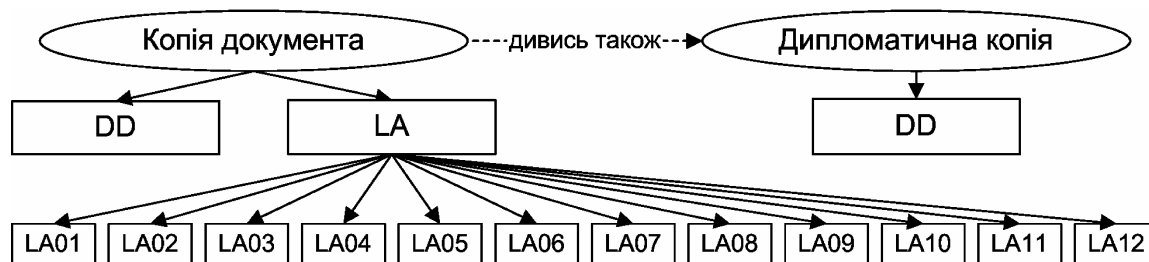

Рис. 5. Структурна схема статей термінів “Копія документа” та “Дипломатична копія”

Особливо цінний документ (ОЦД) – цінний документ, що не втрачає значення для державного управління, оборони, економіки, культури, міжнародних відносин і не може бути поновлений як з огляду на його юридичне значення, так і на зовнішні ознаки.

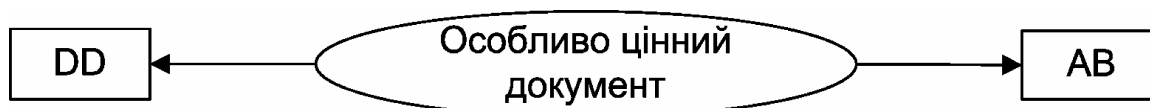

Рис. 6. Структурна схема статті терміна “Особливо цінний документ”

Фотокінокадр – див. кадр (1).

Кадр – 1) окремий фотографічний знімок на кіноплівці, на якому зафіксована одна з послідовних фаз руху чи статичний стан об'єкта, що знімається; 2) кадр монтажний (план) – складова частина кінодокумента, що являє собою безперервно зняте зображення предмета чи окремого моменту події, явища.

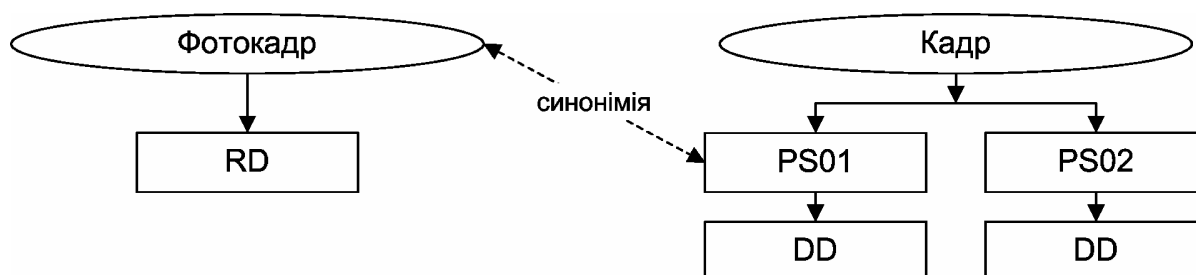

Рис. 7. Структурна схема статей термінів “Фотокінокадр” та “Кадр”

Аналізуючи структуру статей, зазначимо, що вони містять такі лексикографічні параметри, як тлумачення, розшифрування абревіатур. Серед зв'язків медіорівня [3] виділимо полісемію, омонімію та відсилання до інших статей, типу “див. також”, “порівн.” тощо.

Російсько-українська частина:

Архивная выписка – архівний витяг.

Издание документа – видання документа.

Російсько-українська частина словника містить словникові статті простого типу: російський термін – його переклад українською мовою. Структура цих статей подана на рис. 8.

Рис. 8. Структурна схема статей термінів “Архивная выписка” та “Издание документа”

Аналіз структури державного стандарту України ДСТУ 2732:2004

“Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення.”

За структурою Державний стандарт України ДСТУ 2732:2004 “Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення.” [2] подібний до комбінованого тлумачно-перекладного словника. Його введено в дію наказом Держспоживстандарту № 97 від 28.05.2004 року замість ДСТУ 2732-94. Розглянемо структуру його типової статті.

Термін: копія (документа)

Виознака: документ, який точно відтворює інформацію іншого документа, а також всі чи частину зовнішніх його ознак.

Примітка: під зовнішніми ознаками мають на увазі ознаки, які характеризують спосіб фіксування інформації, носій, фізичний стан, розмір документа, елементи його правового, діловодного, художнього оформлення.

Рос. термін: копия (документа)

Рос. виознака: документ, воспроизводящий информацию другого документа и все его внешние признаки или часть их.

Рос. примітка: под внешними признаками понимают признаки, характеризующие способ фиксирования информации, носитель, физическое состояние, размер документа, элементы его правового, делопроизводственного, художественного оформления.

Англ. термін: copy.

Нім. термін: Kopie.

Аналіз структури глосарія термінів архівної справи та діловодства Товариства американських архіваріусів

Глосарій термінів архівної справи [5] розміщено у мережі Інтернет. Він ґрунтується на архівній літературі у США та Канаді. Структурно кожна стаття глосарія складається з декількох блоків:

- Реєстровий термін – терміни розміщені за алфавітом, причому наголошений символ відсортовується після ненаголошеного еквівалента, цифра вноситься перед символом, внутрішні знаки пунктуації трактуються як пробіл. Аббревіатури та акроніми майже завжди вводяться повною формою з посиланнями під короткою формою (SAA на Society of American Archivists – Товариство (спілка) американських архіваріусів).
- Частина мови, варіанти та визначення. Визначення починається іншими варіантами реєстрового терміна з подальшим вказуванням на частину мови, зазвичай іменник, і потім аббревіатурами, акронімами чи іншими формами для різних частин мови. Визначення подаються у тій самій частині мови, що і реєстрове слово.
- Споріднені терміни. У глосарії зафіксовано такі типи спорідненості: DF (відмінна форма) – реєстровий термін, який подібний та ідентичний, але часто сплутуваний; BT (ширший термін) – реєстровий термін для загальнішого поняття; NT (вужчий термін) – реєстровий термін для специфічніших понять; RT (споріднений термін) – семантично близький реєстровий термін; Syn (синоніми) – реєстровий термін з майже тотожним значенням; See (дивись) – реєстровий термін, при якому подано повніше роз’яснення.

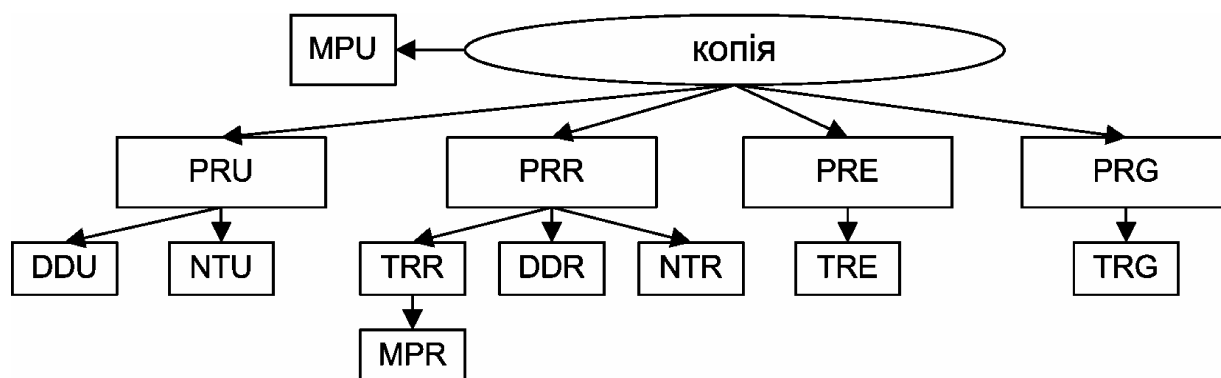

Рис. 9. Структурна схема статті терміна “Копія”

Примітки. У примітках подають роз’яснення визначень, забезпечуючи додаткову інформацію. Посилання в примітках пов’язують примітку з конкретним визначенням (для полісемів). У разі відсутності посилання примітка застосовується до всіх значень слова.

Цитування. У багатьох випадках для того, щоб забезпечити якомога повніше розуміння реєстрового терміна, подають цитати з літератури. Вони мають на меті не визначити термін, а тільки надати повніше його розуміння.

Розглянемо приклади статей глосарія та подамо їхні структурні схеми (рис. 10–12).

A and B wind printing

Definition n. ~ The orientation of the perforations on single-perforation film, such as 8 mm or 16 mm stock.

Notes. When looking at single-perforation film stock, rolled counterclockwise, emulsion side out, the perforations of an A-wind print will be on the back side of the reel and the perforations of a B-wind print will be on the front side of the reel.

B wind printing

See: A and B wind printing

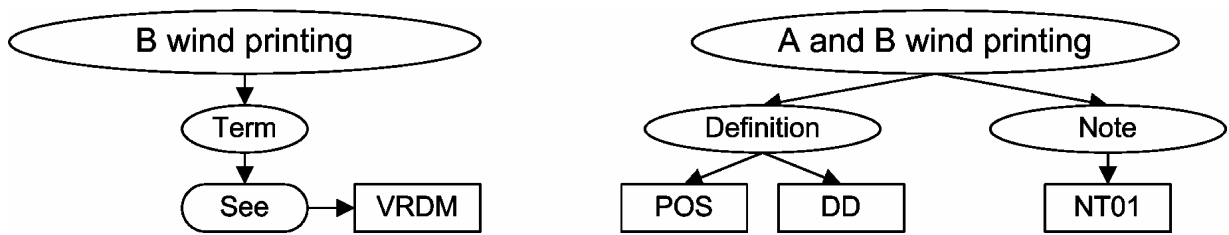

Рис. 10. Структурна схема статей термінів “A and B wind printing” та “B wind printing”

FAQ

Abbr: frequently asked questions

frequently asked questions

Definition n. (FAQ, abbr.) ~ A document containing answers to common questions and problems.

Citations

†157 (New Words 1997): Online discussion groups, particularly Usenet ones, have developed FAQs to minimize repetitive discussion about queries which are continually raised, particularly by newcomers; it is a point of Usenet netiquette to consult the FAQ before posting a question.

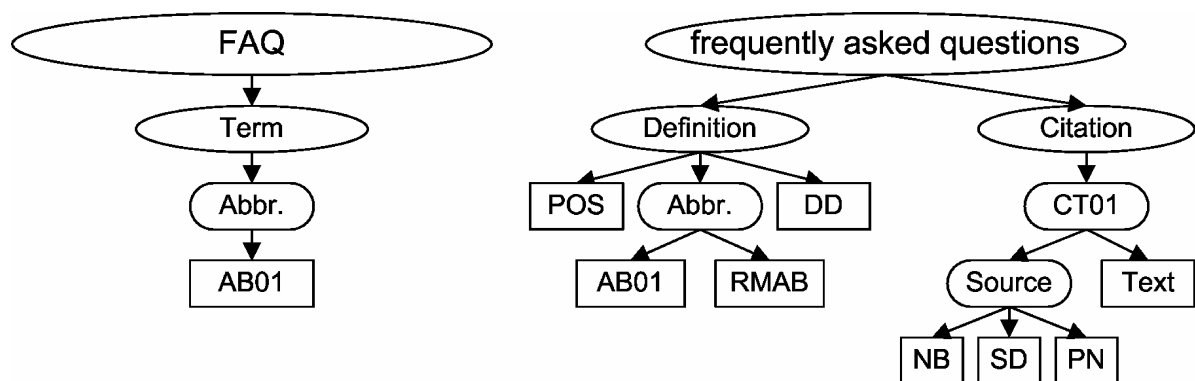

Рис. 11. Структурна схема статей термінів “FAQ” та “frequently asked questions”

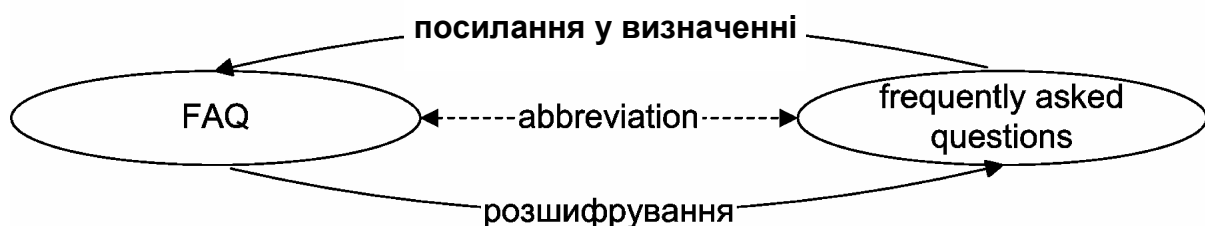

Рис. 12. Структурні взаємозв'язки термінів “FAQ” та “frequently asked questions”

Структура електронного глосарія термінів з архівістики

Аналізуючи структуру статей трьох вищеподаних джерел, що містять терміни архівістики, пропонуємо таку структуру електронного глосарія (рис. 13).

Кожна стаття глосарія містить чотири мовні блоки – український, російський, англійський та німецький. Вибір мов зумовлений наявністю саме їх у державному стандарті України. Надалі, за потребою, кількість мов можна розширювати.

Рис. 13. Загальна структура статті електронного глосарія

Структура всіх мовних блоків однакова і містить зону зв'язків між термінами, зону визначення терміна, зону приміток та зону цитування. Зв'язки між термінами вказують на синонімічність термінів та ієрархічні зв'язки між ними. Визначення враховує полісемічність термінів. Примітки пояснюють нюанси означень. Цитування дає приклади вживання термінів в тому чи іншому значенні (рис. 14–16).

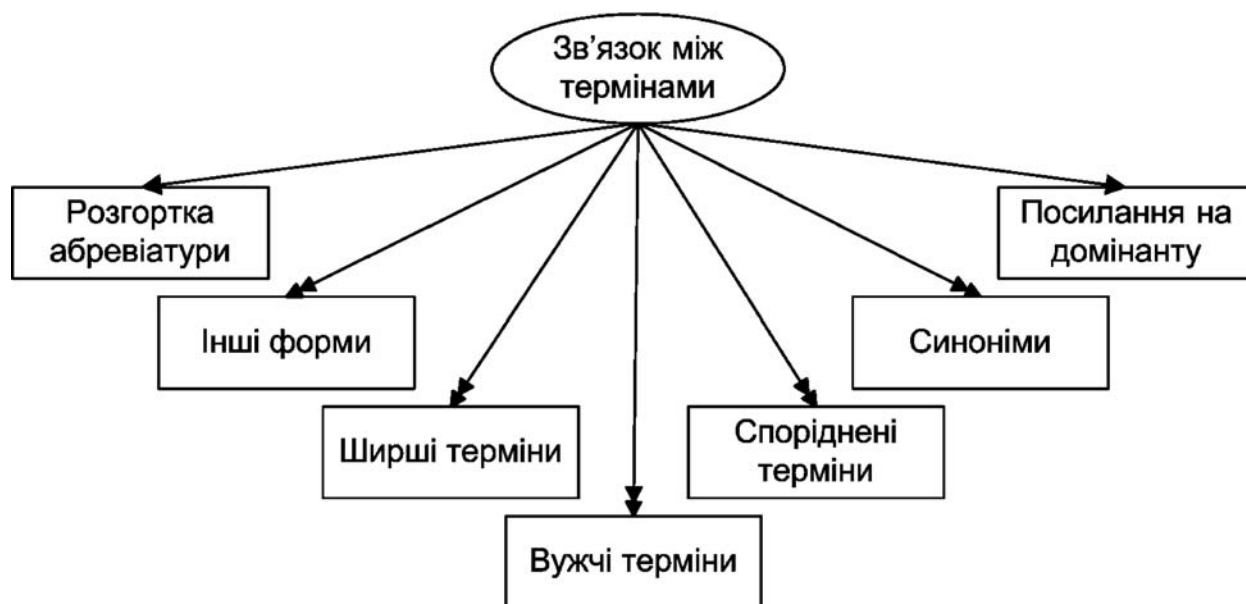

Рис. 14. Структура зони зв'язків між термінами

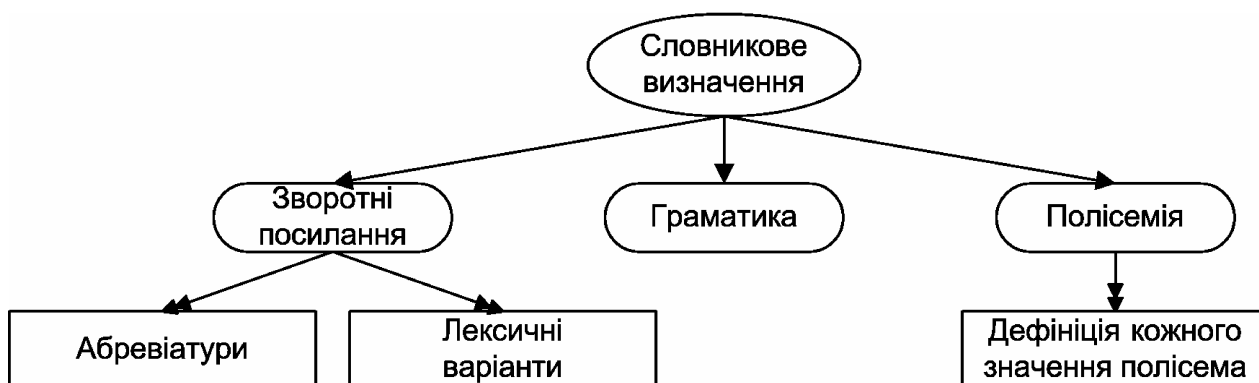

Рис. 15. Структура зони визначення терміна

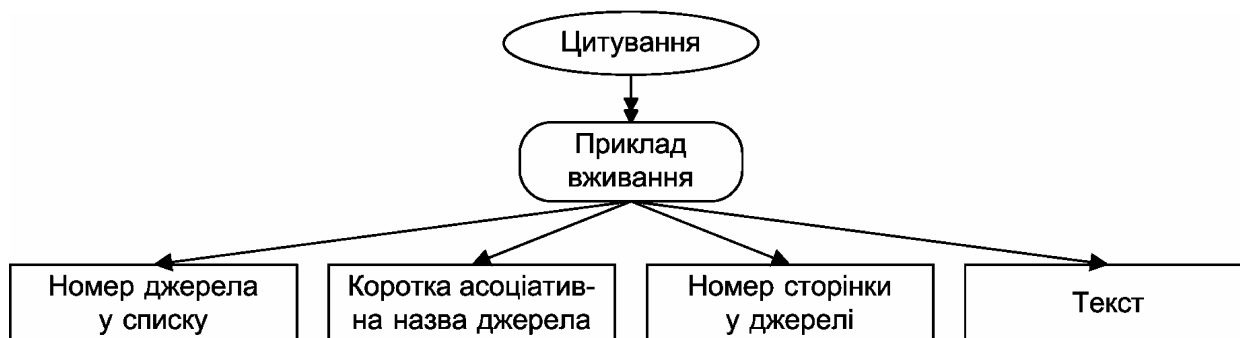

Рис. 16. Структура зони цитування

На момент подавання статті запропонована модель реалізована у середовищі СКБД MS Access. Базу даних наповнено первинною інформацією. Надалі запланована робота з відповідними фахівцями.

Висновки

У статті на основі аналізу структури наявних лексикографічних джерел запропоновано інформаційну модель чотиримовного глосарія з архівістики, яку реалізовано у середовищі СКБД MS Access. Після того як фахівці наповнять бази даних інформацією, її можна використати як для видання термінологічного словника, так і для покращання відповідного державного стандарту.

Скорочення, які використано під час подання схем статей

AB	abbreviation	абревіатура
VR	variant	варіант
DD	dictionary definition	визначення словникове
RD	referential definition	визначення-посилання
DF	distinguish from	відмінна (інша) форма
NT	narrower term	вужчий термін
GR	grammar	граматика
	denotatum	денотат, позначуване (те, що треба позначувати)
LT	look through	придивись
	see	дивись
LA	look through also	дивись також
DM	dominant	домінанта
SD	short description	короткий опис
NB	number in the Bibliography	номер джерела в бібліографії

PN	page number	номер сторінки
TR	translation	переклад
PS	polysemy	полісемія
CW	compare (with)	порівнювати (з)
RS	reference to its source	посилання на джерело
NT	note	примітка
RM	remark	ремарка
	synonymy	синонімія
SN	synonym	синонім
RT	related term	споріднений термін
	relationship	спорідненість
	term	термін
MP	more precise	уточнення
CT	citation	цитування
PR	part	частина
POS	part of speech	частина мови
BT	broader term	ширший термін
	comment(ary)	коментар

1. *Архівістика: Термінологічний словник* / [ГАУ при КМ України. УДНДІАСД; Авт.-упоряд.: К.С. Новохатський (кер. авт. кол.) та ін.]. – К., 1998.– 106 с. 2. *Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення: ДСТУ 2732:2004.* – К.: Держспоживстандарт України, 2005. – IV, 18 с. 3. *Кульчицький І. М. Комп'ютерно-технологічні аспекти створення сучасних лексикографічних систем* / І. М. Кульчицький. – К.: НБУ ім. В. І. Вернадського, 2002.– 59 с. 4. *Русский гуманитарный интернет-университет [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.vusnet.ru/>* 5. *Peacerce-Moses Richard A glossary of Archival and Records Terminology /Richard Peacerce-Moses [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://www.archivists.org/glossary/index.asp>.*